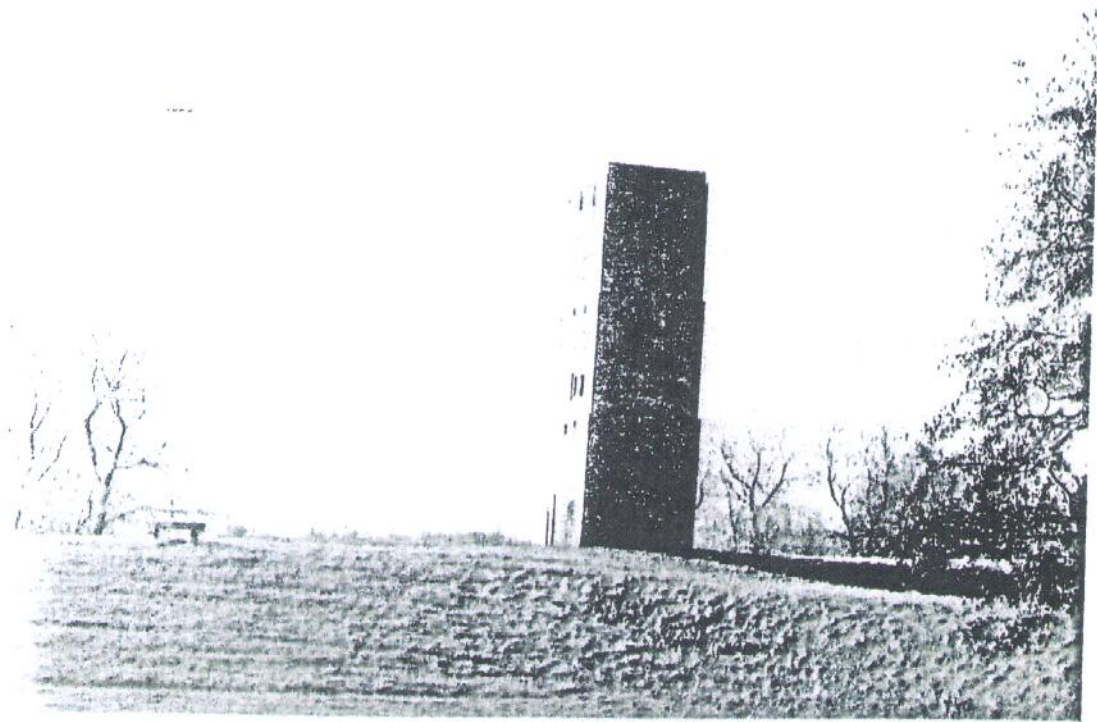

BRIELSE MARE

JAARGANG 13 - NUMMER 2 - OKTOBER 2003

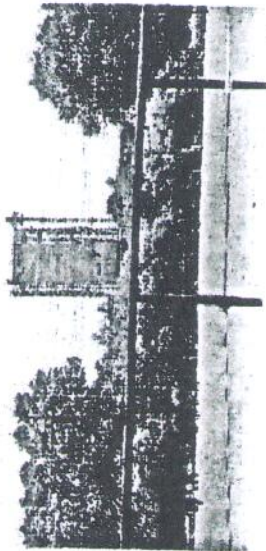

*Mededelingen en historische bijdragen van de
Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

De Stenen Baak in Oostvoorne

Mevrouw drs. Helma Bom

De Stenen Baak staat in de steigers. De restauratie die al enige jaren op de rol stond is in volle gang. Velen zullen zich misschien afvragen wat er allemaal gebeurt daar onder dat groene doek aan de Heindijk. Reden genoeg om wat te vertellen over de Stenen Baak. Over de geschiedenis, over de restauratie en over de toekomstplannen.

De 'Stenen Baak' in de steigers, zomer 2003

Een bijzonder project

Het Rijk bezit duizenden panden, veel van deze panden worden gebruikt voor de eigen huisvesting. Ruim tweehonderd van die panden zijn monument. Voor de Rijksgebouwendienst is de zorg

voor die monumenten een bijzondere taak die verder gaat dan de gebruikelijke huisvestingszorgen. Monumenten vereisen nu eenmaal een andere aanpak dan het inrichten en onderhouden van bijvoorbeeld een regulier kantoor. Dat geldt ook voor de Stenen Baak. Officieel wordt de Stenen Baak gerekend tot de 'monumenten met (primaar) erfgoedfunctie'. In de praktijk betekent dat dat veel mensen meekijken over de schouder van de Rijksgebouwendienst om het verloop van het project te volgen. Dat geldt niet alleen voor de professionals zoals de Rijksdienst voor de monumentenzorg en de gemeente die de vergunning moet afgeven. Maar vooral ook voor mensen die de Stenen Baak van kleins af aan kennen. Wat gaat er gebeuren met de toren en gebeurt dit wel zorgvuldig genoeg?

In een samenwerkingsverband tussen de Gemeente Brielle, de Gemeente Westvoorne, het recreatieschap Voorne-Putten Rozenburg en de Rijksgebouwendienst zijn plannen gemaakt om meer inhoud te geven aan de erfgoedfunctie van de toren. De toren wordt geresiteerd en heringericht in combinatie met een herinrichting van het omliggende gebied. Het eindresultaat moet zijn dat bezoekers van het recreatiegebied een beeld krijgen van de geschiedenis die zich hier heeft afgespeeld. Als het project straks is afgerond kan de toren weer beklommen worden door publiek. Terwijl de bezoeker naar boven loopt, wordt hem de geschiedenis van de Stenen Baak verteld.

Geschiedenis van de toren

De Stenen Baak is een voormalige vuurtoren die in 1630 werd gebouwd door de toenmalige stadstimmerman van Brielle, Maerten Cornelis Paeyse. De opdracht voor de bouw kwam van de stad Brielle (met financiële ondersteuning van de Staten van Holland) aangezien er dringend behoefte was aan een baken dat minder kwetsbaar was. De Stenen Baak verving de zwaarste afgebrante

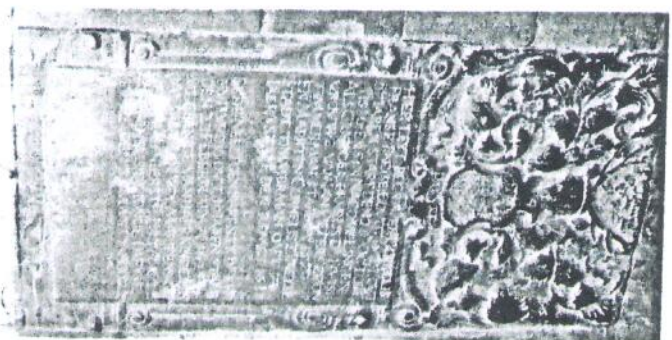
houten kaap. Over het uiterlijk van de Stenen Baak is uitvoerig gediscussieerd. De stadstimmerman kreeg opdracht om verschillende modellen uit te werken (zowel in steen als in hout) zodat men een afgewogen keuze kon maken.

De Stenen Baak' nog als vuurtoren, een tekening van J. van Geel. Rechts een houten bakken, 'tezamen gaven de bakens de ligging van de vaargeul aan. Veranderde deze, dan werd het houten bakken verplaatst.

Uiteindelijk werd gekozen voor een hoge bakstenen toren van drie geleidingen hoog op een vierkante plattegrond. Het opgaande werk bestaat uit een houtconstructie van gestapelde jukken, omkleed met muren van ijsselstenen. Boven op de derde geleiding van de toren moet – als we de gravure van J. van Geel mogen geloven – een zogenaamde lantaarn hebben gestaan. Men stookte daarin een groot kolenvuur op een lemen vloer in verband met het brandgevaar. De vele glas-in-lood ruitjes onder een overstekend lentdak zorgden ervoor dat het vuur van verre zichtbaar was. Het vuur werd met blaasbalgen gaande gehouden.

Uiteindelijk kreeg Fysey de opdracht om na de modellen nu ook de echte Stenen Baak te maken. De prestatie die hij als bouwmeester samen met de vier meesterslagers leverde, is een huizenstuk.

De grafsteen van de familie Fysey in de Sint Catharinakerk

nerde in samenhang met een verplaatstbaar vuurhaken in de etinnen van Oostvoorne. Als men vanaf een schip de vuren van de beide

Uit documenten blijkt dat twee van hen pas op 29 juli 1630 de opdracht kregen om het benevelde hardsteen en 180.000 bakstenen aan te schaffen. En dat terwijl in de resolutie van de Britse Voedschap van 11 november 1630 staat dat de bouw voltooid was. Een enorm snelle bouw-tijd in vergelijking met de tijd die alleen al de restauratie in beslag neemt.

De Stenen Baak staat op een markant punt aan de Heindijk zodat hij van verre gezien kon worden. De monding van de Britse Maas was van oudsher een strategische plaats. De Britse Maas gaf toepassing tot de grote rivieren en de daarmee geliezen handelssteden.

De vuurtoren finetio-

bakens in één lijn zag, was de koers van het schip de juiste om de vaargeul in te kunnen varen. Maar omdat de geulen zich verlegden moest het lagere bakken met regelmaat worden verplaatst.

Gedurende de 17e en 18e eeuw heeft de Stenen Baak gefunctioneerd als vuurtoren. Omstreeks het midden van de 18e eeuw moet hij zijn verbouwd. Tenslotte als we afgaan op de afbeeldingen uit die tijd:

Kaart van de Maasmond met de Stenen Baaken [S] en het Houten Baaken [H]

in teksten uit die tijd is nauwelijks iets over de Stenen Baak te vinden. In de 18e eeuw concludeerde men dat de plaats waar de vuurtoren stond ook in militair opzicht interessant was. Vijandelijke schepen die ongeschinderd de monding van de Maas konden passeren, vormden een bedreiging voor de provincie Holland. En het was niet ondenkbaar dat dan de vestingstad Brielle daarbij als eerste onder

vuur zou komen te liggen. Het gevaar van aanvallen vanuit zee was zeker niet ondenkbaar. Vanaf de bocht in de Heindijk waar de Stenen baak staat kon het zuidelijke deel van de Maasmond bestreken worden. De vuurtoren vormde als het ware een vooruitgeschoven post. Deze locatie was bij uitstek geschikt om een militaire versterking aan te leggen. De al aanwezige dijk vormde een mooie basis voor de batterij.

In het begin van de zeventiende eeuw werd bij de toren een klein fort gebouwd, dat later in die eeuw uitgeroede tot een batterij, een eenvoudig verdedigingswerk. In 1781 verloor de Stenen Baak in de praktijk haar functie als vuurtoren toen de batterij werd vergroot. Bij deze batterij hoorde ook een kogelgloeioren. In 1795 verkocht de Staat Brielle grond bij de Stenen Baak aan het militaire gezag ten behoeve van (opnieuw) wijzigingen aan de kustbatterij. Men vreesde zich ook hardop af of de Stenen Baak nog wel langer vuurtoren kon blijven. Toen als gevolg van een storm in 1809 de vuurtoren schade had geleden, liet het

De kogelgloeioren van de batterij bij de Stenen Baak.

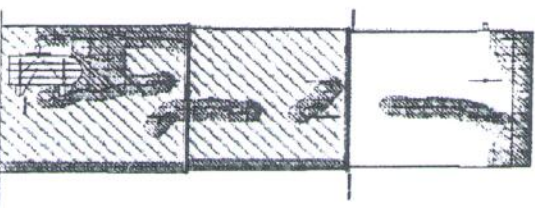
stadtsbestuur zelfs onderzoeken of de toren niet beter afgebroken kon worden. De restauratie zou zo'n f 275.000 kosten, en dat wilde men kennelijk niet uitgeven. De commissie der loodsen liet echter weten dat het Stenen Bakken onmisbaar was en om die reden werden de schetsen herzien.

Pas in 1850 werd de Stenen Baak officieel als vuurtoren buiten dienst gesteld. Nadat in 1918 de batterij was opgeheven nam in 1924 de Dienst der domeinen de baak over van het ministerie van oorlog. In 1939 werd de baak gerestaureerd onder supervisie van de Rijksgebouwendienst. De jongste restauratie vond plaats in 1965.

Restaureren

De Stenen Baak vertoont sporen van de herstellingen die in de afgelopen eeuwen plaats vonden. In de kern is nog zeer veel oorspronkelijk muurwerk uit 1630 aanwezig. Deze kern bestaat uit donkerrode baksteen met vaak zoutinslag erop. Tegen de buitenzijde van de toren is ongeveer in 1750 een klamplag van gele baksteen aangezet (een klamplag is een tegen de oorspronkelijke gevel aan gemetselde laag). Dit is te zien aan de zogenaamde 'buitkingen' in het muurwerk. Deze gele baksteen bepaalt nog steeds het buitenaanzicht van de toren. Zowel het binnen- als het buitenmuurwerk is hersteld, waarbij de herstellingen uit de negentiende eeuw meestal herkenbaar zijn aan de donkere bruinrode baksteen. In de twintigste eeuw is baksteen hergebruikt. Het hergebruik is te zien aan de kalkresten op het oppervlak. Het restauratieplan anno 2003 gaat uit van de specifieke 'problematiek' van het gebouw en de gevolgen die dat heeft voor de buitengevel, het binnenwerk en het dak. Het plan is opgesteld door R.A.B., een in restauratie gespecialiseerd adviesbureau, in nauwe samenwerking met de specialisten van het Aelster Rijksbouwmeester en een constructeur. Het uitgangspunt bij deze restauratie is steeds dat alles wat nog goed is aan de toren, gehandhaafd moet blijven. De onderdelen die slecht zijn, worden hoogwaardig vervangen. Het geld moet vooral geïnvesteerd worden in kwaliteit, niet in kwantiteit.

De Stenen Baak ligt hoog in het open veld, waar door regen en wind vrij spel hebben rond de toren. Het grootste probleem voor de toren

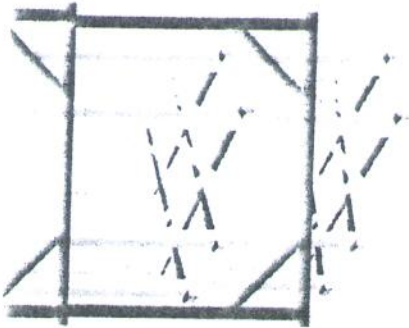

Zuidgevel met indicatie van het aangestakte metselwerk

is vocht, zowel van buitenaf als van binnenuit. De gevolgen hiervan zijn de aantasting van de voegen en de aantasting van het houtskelet. Een belangrijke oorzaak van het vochtprobleem is de zogenaamde 'drijving min'. De toren 'vangt' veel regenwater. Met name bij de omhoogging langs de hoeken vangt het metselwerk extra veel water. Op de opstaande rand boven op het gebouw regent het soms zelfs omhoog!

Het metselwerk heeft niet overal evenveel te verduren van de wind en de regen. Daardoor is het voegwerk niet overal in dezelfde mate aangestast. In het restauratieplan is er vanuit gegaan dat ongeveer 70% van de gevel aangepakt moest worden. De werkzaamheden bestaan onder andere uit het aanpakken van de scheuren in de gevel, het weghalen van losse stenen en het uithakken van voegen.

De hoge vochtigheid in de toren zorgt voor een aantasting van het houtskelet. In de toren treedt een soort schonwisteneffect op. Met de wind komt veel vocht de toren binnen die er vervolgens niet weg kan. Het houtwerk is voor een groot deel verrot, omdat het hout stijft tegen en in het metselwerk staat. Het vocht uit het metselwerk

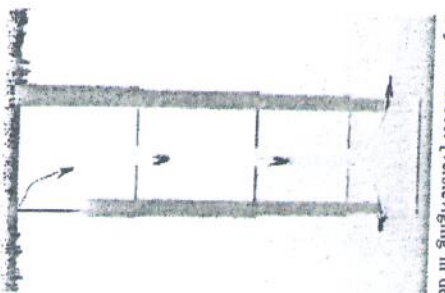
Het houtskelet van de Stenen Baak

stige aantasting. Dit kan door het rotte hout te vervangen door droog hout en dit zodanig aan te brengen dat het hout de kans heeft om te ventileren.

Hoe zorgvuldig de restauratie ook was voorbereid, de werkelijkheid bleek toch weerbarstiger te zijn. Tijdens de uitvoering is gebleken dat de gevel er veel slechter aan toe was dan vooraf was te zien. Een groot deel van de klamp van het gebouw zal los. Maar ook het houtwerk was er veel slechter aan toe. Bij de vorige restauratie(s) heeft men ervoor gekozen om de houten balken aan te gieten met een harde kunststof. Tijdens de uitvoering kwamen we er nu achter dat deze veel gebruikte methode ongunstig is voor een gebouw als de Stenen Baak. Je kunt de balk er niet meer uittrekken zonder schade aan het metselwerk te veroorzaken.

veroorzaakte

schimmels en verrotting in het houtwerk omdat ventilatie niet mogelijk was. Bij de huidige restauratie wordt het houtskelet zodanig aangepakt dat de gevolgen van de hoge vochtigheid zoals huiszwam en rottend hout verdwijnen. Maar een tweede nog belangrijker doel is het voorkomen van toekomstige

Deze schets toont het principe van de ventilatie van de toren ter voorkoming van houtrot.

Om die reden is nu al het houtwerk uit de toren gehaald en nauwkeurig bekeken. Waar mogelijk worden het oude houtwerk (balk, minurstijl en korbeel [versteviging in de breedte]) teruggeplaatst, andere stukken worden vernieuwd. Het metselwerk en het houten binnenwerk kunnen er nu weer voor vele jaren tegen, mits de vochtfluoer onder controle blijft. Op het dak komt een nieuwe dakbedekking van zink met een luik. De goot langs het dak is vernieuwd, maar een onbeschermde goot als enige afvoer is te kwetsbaar voor zo'n grote toren. Daarom is er ook nog een regenpijp binnen door de toren gemaakt. Als de deur bereden en het luik in het dak straks bij de opening met regelmaat open en dicht gedaan worden, moet de toren van binnen een stuk droeger worden, door de ventilatie die hierdoor ontstaat.

Inrichting

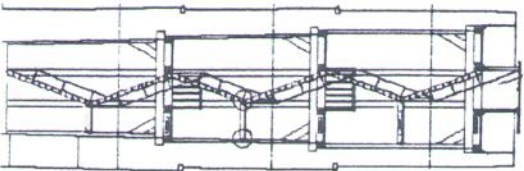
Ook de 'losse inventaris' van de Stenen Baak wordt aangepakt. De houten vloeren en portalen worden gedemonteerd, behandeld tegen houtrot en weer teruggeplaatst. De losse houten halders worden vervangen door stevige stalen trapjes. En tussen de drie verdiepingen in

komen tussenboredessen. Dat biedt straks de mogelijkheid om de toren te beklimmen en onderweg op adem te komen. De trappen worden modern en slank uitgevoerd zodat het gebouw zelf zoveel mogelijk tot zijn recht komt. Tegelijkertijd is het duidelijk dat de trappen een moderne toevoeging zijn en geen reconstructie.

De restauratie is eind oktober afgerond. Vervolgens kan de aannemer die in opdracht van de gemeente Westvoorne en het recreatieschap het omliggend terrein heeft aangelegd, zijn werk afmaken. Het voetpad wordt doorgetrokken en er wordt een trap gemaakt die dijk op, naar de Stenen Baak. In de komende wintermaanden kan de gereconstrueerde kustbatterij wat groener worden en zal de grond nog wat zetten.

Het Brits Historisch Museum richt in het voorjaar van 2004 de Stenen Baak in met twee vitrines. Ook worden voorzieningen aangebracht voor beeld en geluid. De toren wordt opgesteld voor het publiek. Iedere voorbijganger kan de toren in. Wie de trappen in de Stenen Baak beklimt, hoort en ziet de geschiedenis van de toren en haar omgeving.

De geplande inrichting van de toren.

Over de auteur:

Drs. Helma Born is werkzaam bij de Rijksgebouwendienst, directe projecten Schiedam.

Bronnen:

- Bezield bezit, de monumenten van de Rijksgebouwendienst (Ministerie van VROM, 2001)
- Oosvoorne De Stenen Baak, bouwhistorische documentatie en waardeninventaris (Rijksgebouwendienst bureau Rijksbouwmeterie, april 1996).

Met dank aan:

Martijn van der Stren (RAB), Bert van Rommel (Avtelier Rijksbouwmeester) en Kimy van der Meest van Spijk (Rijksgebouwendienst-directie Advies en Archiveren)

Noot van de redactie:

Bij de Rijksgebouwendienst is afgesproken te spreken van de Stenen Baak. Hoewel in Britse veelal sprake is van het Steenen Pad en wij de redactie bron in de vrijheid aan de schrijver laten